

# Klein Duimpje en de Grote Reus

Henk Lensink

Het bijbelverhaal over David en Goliath is een geweldig verhaal, maar niet een gewelddadig verhaal. Of, om het met een ombuiging van het thema voor de komende kerken-dag te zeggen: met taal van geweld wordt het Woord van vrede verkondigt. Ja, zo lees ik het nu, maar jaren lang gold dat zo niet voor mij.

Vele opvoeders, en niet alleen christenen, zouden bepaalde bijbelverhalen waaronder dat over David en Goliath graag anders overgeleverd hebben gekregen: zonder oorlog en zonder geweld. Eerlijk gezegd was ook mij dat verlangen lange tijd niet vreemd. Maar ik wil ook niet ontkennen, dat ik als kind best wel smulde van die David die als een sprookjesachtig Klein Duimpje toch maar in staat was de Grote Reus te verslaan. En mijn kinderziel heeft er 'meen ik nu' niet onder geleden. In de loop der jaren ben ik echter die verhalen over de grote bijbelfiguren met andere ogen gaan lezen. Vandaag de dag zou ik het zelfs jammer vinden als we niet het verhaal hadden over Abram die betrokken werd in de oorlog van de koningen van het Oosten. Of dat ons verzwegen was dat Mozes in zijn jongelingsdagen een moord op een Egyptenaar had gepleegd. Ook het verhaal over Paulus die hand- en spandiensten verleende bij de steniging van Stefanus en over Jezus met zijn 'zweep' - van touwen! - op het tempelplein zegt mij nu iets anders dan toen ik het als kind aanhoorde. Dat anders horen begon al toen ik als gymnasiast teksten van Homerus moest vertalen. De bijbelse helden waren in mijn ogen maar slappelingen vergeleken bij Achilles en Ajax. Die godenzonen



Goliath, David en de lansnecht foto Amsterdams Historisch Museum

wisten tenminste om te gaan met zwaard en speer! Met hen vergeleken was David eerder een anti-held en het bijbelverhaal over zijn optreden tegen Goliath bleek op de keper beschouwd een bloedeloze vertelling.

Maar hoe vertel je dat verder en hoe houd je dat vast? Een recent persoonlijke ervaring. Een paar maanden geleden shoppend in de Kalverstraat begaven we ons voor het aan de kleinkinderen beloofde ijsje naar het restaurant van het Amsterdams Historisch Museum. Niet toevallig, want daar staan immers in bovenmaats bijbels formaat David en Goliath afgebeeld. Het moest er van komen dat opa daar ter plekke zijn kleinkinderen het verhaal over die twee bijbelfiguren ging vertellen. Opa heeft toen dan ook met elastisch rondzwaaiende armen aanschouwelijk gedemonstreerd hoe die kleine David door alleen maar een klein steentje naar die reusachtige Goliath te slingeren hem wist

te verslaan. Achteraf moest ik tegenover mezelf wel erkennen, dat ik al navertellend juist die accenten had aangedikt die in I Samuel 17 niet vermeld staan en nog meer had nagelaten die accenten te beklemtonen, waarop het verhaal in de bijbel literair gebouwd is. Maar ach, hoe vertel je aan kinderen van vijf en drie bevattelijk dat 'de HERE der heerscharen, de God van de slagorden van Israel, niet verlost door zwaard en speer'?

Dat een vertaler een verrader is, is als leuze geen leugen maar is me te streng en te onrechtvaardig. Bijbelverhalen willen klank en kleur krijgen in alle talen. Geen vertaling is perfect en grofweg gezegd wordt er vertaald volgens twee methoden. De ene methode wil de bijbelse grondtekst zo goed mogelijk overbrengen, de andere methode wil zo breed mogelijk verstaanbaar zijn voor hedendaagse lezers. De Statenvertaling (StV) is een voorbeeld van de eerste, de

Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) van de tweede. De Paralleleditie van beide vertalingen, vorig jaar gelijktijdig met de introductie van de NBV verschenen, ligt nu naast mijn computer opengeslagen bij I Samuel 17. Wat valt op? Voor dit artikel een aantal vergelijkingen.

Allereerst de gecursiveerde kopjes: David en Goliath (StV), David verslaat Goliath (NBV) Voor beide aanduidingen valt wat te zeggen. Want, vooropgesteld, de kopjes in elke bijbelvertaling zijn handig, maar blijven interpretaties van de vertalers. Meestal kunnen ze geen kwaad, maar vaak ook zijn ze suggestief en niet overeenkomstig de teneur van het verhaal. Zoals in dit geval 'David verslaat Goliath'. In de grondtekst is precies 12 keer sprake van (ver)slaan, 40 keer van Filistijn en de naam Goliath staat slechts 2 keer vermeld, maar die van David 35 keer. Toevallig die woordfrequentie, of een aanwijzing vanuit de tekst, dat David

zoals vers 50 uitdrukkelijk zegt 'de Filistijn sloeg en hem doodde'? Het woordgebruik dat in de Statenvertaling is na te tellen zegt mij, mede vanwege de gelijke formulering in vers 35 over leeuw en beer dat David in Goliath het oorlogszuchtige mensdier Filistijn (ver)sloeg. Waarbij gehoord wil blijven: 'een zwaard was er niet in de hand van David'.

Hoe en waar gebeurde het dan? In de NBV staan in het eerste vers drie plaatsnamen vermeld. De Filistijnen hadden hun kampement opgeslagen 'in Efes-Dammim tussen Socho en Azeka.' Maar de Statenvertaling laat me lezen, dat ze zich legerden 'tussen Socho en tussen Azeka, aan het einde van Dammim.' Mijn joodse bijbelcommentaar geeft ruiterlijk toe, dat Efes-Dammim niet te localiseren valt en dat het ook niet echt helder wordt waar die twee andere stadjes geografisch geplekt moeten worden. Wat mij betreft had de Statenvertaling dan ook nog wat mogen doorvertalen. Want in Dammim hoor ik het Hebreeuwse woord voor 'bloed' meeklinken en dan krijg ik dus vanaf het eerste vers te horen, dat in het vervolg van dit hoofdstuk mij 'het einde van bloed(vergieten)' verhaald gaat worden. Waarin uiteraard die net in het vorige hoofdstuk tot koning gezalfde herdersjongen David de hoofdrol zal spelen.

Enmaal in het verhaal verschenen blijft hij die hoofdrol spelen tot het einde toe. Tot verwondering der aanschouwers en niet in het minst van koning Saul. Maar geografisch en historisch het meest verwonderlijk is toch wel, dat 'David het hoofd van de Filistijn nam en het bracht naar Jeruzalem; en zijn wapenen legde hij in zijn tent' (vs 54). In de tent van wie? Had David al zijn eigen (leger)tent? Of wilde hij de wapenen 'neerleggen in ZIJN tent?' (Zo vertaalt Buber) Maar hoezo naar Jeruzalem gaan, die stad van Sjaloom behoorde toen toch nog niet tot Israel? Was het vreedzaam willen bereiken van Jeruzalem misschien ook voor David een stap te ver, want in vers 57 brengt de legeroverste Abner hem naar de soldatenkoning Saul, David dan weer 'met het hoofd van de Filistijn in zijn hand'? Een lugubere of vanuit de letterlijke tekst theologisch veelzeggende afsluiting van het verhaal?

De lezer merkt wel ik heb meer vragen dan antwoorden. Maar juist vragen stellen bij bijbelverhalen is voor mij zinvol geworden.

## Redactioneel

Deze eerste Vredesspiraal van jaargang 1 komt een maand later dan gebruikelijk zal zijn. Dit omdat we, met een grotere oplage, wilden aansluiten bij de Kerkendag, op 23 april in Zwolle. We hopen dat de grote interesse voor de nieuwe bijbelvertaling ook een nieuwe impuls zal zijn voor het mee-

werken aan de bijbelse oproep tot geweldloosheid.

In de actuele wereld lijkt er weinig ruimte te zijn voor een pacifistische agenda. Vredesmensen hebben de wind niet mee. De wereldpolitiek toont grote oorlogslust. Zij die oorlog moeten uithouden vragen zich intussen wanhopig af hoelang dat nog moet duren: Palestina/Israël, Darfur, Congo, Irak, Afghanistan... Iran? Gaat er toch een andere wind waaien? In

veel Europese hoofdsteden kwamen duizenden mensen op de been om te protesteren tegen de voortgang van de oorlog in Irak en de Amerikaanse hegemonie. In Nederland nemen we een duidelijke hergroepering waar van burgers die de politieke wind te ijzig vinden. Het Nederlands Sociaal Forum, Keer het Tijden en het Platform Tegen de 'Nieuwe Oorlog' hebben er een collega-platform bijgekregen: 'Platform Allemaal Anders, Allemaal Gelijk'. De week tegen

racisme (21-28 maart) liep parallel aan de Goede Week en menige kerkgemeenschap besteedde daar aandacht aan. Er lijkt een nieuwe lente door te breken in vredesland. Blijf niet achter, word lid van Kerk en Vrede, werf leden, werf abonnees voor de Vredesspiraal. En als je tijd hebt of kan maken: we kunnen veel vrijwilligers gebruiken.

de redactie

## REFERENDUM EUROPESE GRONDWET

## De dilemma's

Willie Gardien

Op een studiedag in januari voor de besturen van de religieuze instituten is de Europese Grondwet aan de orde gesteld.

De dag daarvoor was bekend geworden dat er een referendum over de Europese Grondwet komt, en wel op 1 juni 2005. Gezien de actualiteit had het thema voor deze dag niet beter gekozen kunnen worden.

Het Werkverband Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede (WRGV) had pater Piet Struik, dominicaan, uitgenodigd om een inhoudelijke voorzet te geven. Hij maakt sinds enkele jaren deel uit van een internationale Dominicaanse werkgroep, Espaces, die zich bezint op wat er gebeurt binnen de Europese Unie en op het Europese continent. Met name richt de werkgroep zich op de vraag wat Europa betekent voor christenen en religieuzen.

**Het democratisch gehalte**

De huidige Europese Unie heeft een ondemocratische structuur. De Europese Unie heeft zich in het verleden eenzijdig op de economische efficiëntie gericht, terwijl de opbouw van politieke structuren is achtergebleven. Alle vergaderingen van de Europese Commissie vinden in besloten kring plaats, terwijl in de Europese Commissie de wetgeving wordt voorbereid. De Europese Commissie heeft namelijk het alleenrecht om wetsvoorstellen bij de Europese Ministerraad in te dienen. De enige die toegang hadden tot de Europese Commissie waren de lobbyisten van grote industriële bedrijven. Het Europees Parlement heeft door deze structuur nauwelijks enige invloed kunnen uitoefenen op het gevoerde beleid van de Europese Unie.

Met de Europese Grondwet in de hand krijgt het Europees Parlement meer bevoegdheden. Het is

een stap voorwaarts op het vlak van de politieke structurering van de Europese Unie. Het EP krijgt controle over de Europese Commissie en stelt de begroting van de commissie vast. Daarnaast, en dat is van groot belang, krijgt het EP het recht van initiatief.

De Europese burgers kunnen in het vervolg het Europees Parlement aanspreken. Natuurlijk hangt dit samen met de lobbymogelijkheden van eenieder, maar het betekent dat Europa met de invoering van de Europese Grondwet transparanter en democratischer zal worden. Het is aan ons als Europese burgers om signalen af te geven in de richting van de Europese politiek om zich in te zetten voor gerechtigheid, vrede en heilheid van de schepping.

**'Ja, maar...' of 'Nee, omdat...'**

Met name op het terrein van de militarisering van Europa behoort een genuanceerde afweging tussen 'Ja, maar...' of 'Nee, omdat...' tot de mogelijkheden.

Het Europees beleid wordt sterk gedomineerd door een eurocentrisch denken. Dat staat haaks op alle mooie woorden over de Europese Unie als vredesproject. Op het gebied van vrede en veiligheid leidt dit tot enkele dramatische

nieuwe ontwikkelingen. Elke buitenlandse en veiligheidspolitiek wordt sinds enkele jaren getekend door de oorlog tegen het terrorisme. En dat is duidelijk terug te vinden in de huidige Europese Grondwet. De ontwikkeling van een Europees leger en het verbeteren van het militaire vermogen worden gepromoot. In de nieuwe tekst van de grondwet zijn artikelen opgenomen die regelrecht leiden tot verdere militarisering van de Europese Unie. De tekst bevat bijvoorbeeld een grondwettelijke verplichting tot bewapening en verhoging van de defensie-uitgaven, wat gecontroleerd gaat worden door een nieuw op te richten bewapeningsbureau (het Europees Defensie-agentschap) dat onder andere tot doel heeft "de industriële en technologische basis van de defensiesector te versterken". "Al deze taken kunnen bijdragen tot de strijd tegen het terrorisme, ook door middel van steun aan derde landen om het terrorisme op hun grondgebied te bestrijden."

De Europese Grondwet kiest eenzijdig voor de militaire aanpak van internationale conflicten. In navolging van de Verenigde Staten wordt ook gesproken over militaire missies ter bescherming van de normen en waarden van de



Europese Unie en van haar belangen.

Er wordt niet gerept over investeringen in conflictpreventie, methoden van geweldloze conflict-handtering of de opbouw van een Europese Burger Vredesmacht, iets waartoe het Europees Parlement al 10 jaar geleden heeft opgeroepen. De inzet van militaire middelen zou gaan vallen onder de Europese Raad, niet onder de nationale parlementen. Ook het Europees Parlement zal bij oorlogsmissies niet geraadpleegd worden.

Daarnaast verplicht de Europese Grondwet de afzonderlijke staten te werken aan een verbetering van hun eigen militaire apparaten. Het schrikbeeld van Europa als militaire onderneming wordt daarmee steeds meer werkelijkheid. De Duitse vredesbeweging heeft zich dan ook uitgesproken

tegen de Grondwet.

Ook op het gebied van de landbouwproblematiek bleek op deze dag dat er in de grondwet niets staat over productiebeheersing. Het gehele beleid ten aanzien van de landbouw is gericht op productieverhoging, technologische ontwikkeling en efficiëntie. Alles wijst erop dat gezinsbedrijven, zo deze nog bestaan, het loodje gaan leggen.

**Vrouwenhandel**

Een jarenlange inzet tegen vrouwenhandel lijkt zijn vruchten te hebben afgeworpen. De stichting Religieuzen tegen Vrouwenhandel constateerde op de studiedag dat in de grondwet vrouwenhandel expliciet wordt genoemd als schending van mensenrechten.

Wat eenieder ook kiest op 1 juni 2005: laat blijken waar je het niet mee eens bent. Het betekent een actievere inzet van de kiezers, en zoeken naar wegen, mogelijkheden om met bondgenoten je stem te laten horen bij het Europees Parlement.

De nieuwe Europese Grondwet biedt de mogelijkheid aan burgers om initiatieven te ontwikkelen. Als je voor de Europese Grondwet stemt vanwege het democratische karakter verplicht je jezelf om de democratische mogelijkheden te gebruiken. Stem je tegen, zal je in de openbare discussie het nee tegen de grondwet moeten toelichten om niet gerekend te worden tot het 'Wilders-kamp'.

Wat we ook kiezen op 1 juni 2005: het vereist zowel van de voor- als tegenstemmers van de Europese Grondwet een actieve inzet om de mogelijkheden die de grondwet ons biedt te gebruiken zodat het democratisch gehalte van de Europese Unie gestalte krijgt en wordt waar gemaakt.

**Kaartenactie tegen militarisering Europese Unie**

Op 1 juni 2005 vindt in Nederland het referendum over de Europese Grondwet plaats. Een omvangrijk geheel (zo'n 400 pagina's) waarin alle bestaande Europese regelingen en beleidsvoornemens bij elkaar worden gezet. Lastig om daar 'ja' of 'nee' tegen te zeggen.

Op het gebied van vrede en veiligheid leidt deze tekst tot enkele dramatische nieuwe ontwikkelingen. Zo bevat de tekst een grondwettelijke verplichting tot verhoging van de defensie-uitgaven. "De lidstaten

verbinden zich ertoe hun militaire vermogens geleidelijk te verbeteren". Dat wordt gecontroleerd door een nieuw op te richten bewapeningsbureau, dat onder andere tot doel heeft "de industriële en technologische basis van de defensiesector te versterken". Verder staat in de grondwet dat "al deze taken kunnen bijdragen tot de strijd tegen het terrorisme, ook door middel van steun aan derde landen om het terrorisme op hun grondgebied te bestrijden."

In de Grondwet wordt aldus tamelijk eenzijdig gekozen voor een militaire aanpak van internationale conflicten en verdwijnen de niet-militaire middelen uit het zicht.

Naast een 'ja' of 'nee' in het referendum, is het in ieder geval mogelijk protest aan te tekenen tegen het militaire karakter van de Grondwet. Kerk en Vrede is daartoe een kaartactie begonnen. U kunt kaarten bestellen bij het secretariaat (030-2316666 of email: [secretariaat@kerkenvrede.nl](mailto:secretariaat@kerkenvrede.nl)).

Op de website [www.kerkenvrede.nl/europa](http://www.kerkenvrede.nl/europa) kunt u ook elektronisch tekenen en handtekeningenlijsten downloaden.

Daar vindt u ook een overzicht van bijeenkomsten over de militaire en veiligheidsaspecten van de Grondwet. Bovendien zal begin mei een brochure over dit onderwerp uitkomen.





# Ik zal niet langer vergeven

*Yosé Höhne-Sparborth*

Nederlanders vieren 60 jaar bevrijding en gedenken hun doden. Ik gedenk dat ik vijftig jaar in Nederland ben. Tijd, om niet langer te vergeven.

Mijn vader was van een tweeling. Mijn oom Hardi werd nazi-officier en mijn vader kwam in Dachau als gevangene. Tussen de tweeling kwam het nooit meer goed, de hele familie raakte voor goed verscheurd en de barsten lopen door tot in de generatie na mij. Dit nu is typisch voor wat in Duitsland gebeurde.

In Nederland wordt het portret van "mijn oom" jaarlijks groot neergezet, om op te kunnen schieten en spugen. Voor een portret van "mijn vader" is geen ruimte. Hij wordt alsnog elk jaar geliquideerd. Op hem wordt karaktermoord bedreven. Het karwei van Hitler wordt afgemaakt door geschiedschrijving die "mijn oom" jaarlijks portretteert en "mijn vader" jaarlijks doodzwijgt.

## Vijftig jaar gezwezen

Vijftig jaar lang heb ik het laten gebeuren en toegekeken. Het is nu tijd om daarmee te stoppen en niet meer te begrijpen, te vergeven en te zwijgen. Want dat leidt niet tot verzoenen. Vijftig jaar lang liet ik mij optuigen met De Schuld, met schaamte, met angst "om ontdekt te worden" en keek ik zwijgend naar de jaarlijkse liquidaties van het Duits verzet. Ik mocht mij niet bevrijd voelen. Gedenken kon ik alleen samen met overlevenden van concentratiekampen. Zij kenden "mijn vader". Maar voor "de Nederlanders" had "ik" hun fiets gestolen. Mijn begripvol zwijgen heeft tot niets geleid. Men blijft "mijn vader" liquideren, "mijn oom" tot leven wekken om weer de eigen onschuld als een deken uit te spreiden over het basale nationale



gevoelen. "Wij zijn goed en onschuldig en slachtoffer".

Omdat "wij" ook hetero zijn, blijven homoseksuelen de risé, en raken weer toenemend in de marge. Als bepaalde alloctonen (bijvoorbeeld Antillianen) homo's wegtreiteren uit hun woonomgeving, worden zij bij ambtenaren nauwelijks ontvankelijk verklaard met hun klacht tegen discriminatie. Er zijn nog steeds gemeenten in Nederland waar verenigingen van homoseksuelen geen plek krijgen in de officiële stoet van het defilé bij de dodenherdenking. Er zijn nauwelijks Nederlandse gemeenten waar Sinti en Roma een plaats krijgen in die officiële stoet. homoseksuelen, Sinti en Roma genoten wél naast de joden de "voorkeuroptie" in Hitlers Endlösung.

Het is, alsof bij de dodenherdenkingen en in de geschiedschrijving het karwei van Hitler wordt afgemaakt, effectief en geruisloos. Vijftig jaar lang had ik begrip en oefende ik mij in vergeven en de tijd is gekomen om mijn zwijgen te verbreken.

## Niet de DDR was erfgenaam

In de Bondsrepubliek bleven de nazileren op school en bleven de nazirechters in functie. In de DDR werden de nazileren vervangen door "Neulehrer", antifascisten die snel werden klaargestoomd voor dat vak. Mijn vader werd zo'n "Neulehrer", eigenlijk was hij regisseur, maar ja, tot 1933, toen er een einde kwam aan zijn carrière. Met de DDR-leiding had hij soms conflicten, hij was geen socialist, en in 1953 moest hij vluchten om niet weer gevangen te raken. In West-Berlijn kreeg hij geen werk en kregen wij geen huis omdat mijn vader antifascist was geweest. Ook dit nu is typisch voor wat in Duitsland gebeurde.

In de DDR was een meerderheid van de bevolking meelopend of meer geweest in Hitlers tijd. Overlevenden van de concentratiekampen kwamen aan de leiding. Veel van hun familie en vrienden hadden ze in diezelfde kampen verloren, of zwaar beschadigd teruggekregen. Dat viel niet

meer, voor beide zijden niet, om zo een "ander Duitsland" op te bouwen. De kerken plaatsten op veel plekken ontslagen nazileren terug op school als "godsdienstleeraar". De geallieerden hadden namelijk bepaald dat kerkelijke werkers verschoond bleven van "entnazifizierung". Het wederzijdse wantrouwen uit deze voorgeschiedenis is jarenlang meegegaan en heeft de verhouding kerk-staat en staat-volk ernstig belast. De DDR was vooral een paranoïde staat.

In Nederlandse en West-Europese ogen werd allengs de DDR aangezien als de erfgenaam van Hitler. De communisten kregen in de Koude Oorlog toenemend het etiket "fascist" opgeplakt. Er werd geschiedenis geschreven alsof Hitler-Duitsland naadloos was overgegaan in de DDR. De ongemakkelijke kanten van die staat werden het alibi daarvoor. Maar de eersten die in Dachau landden waren socialist en politieke vijanden geweest. Dertien jaar waren te kort voor Hitler om ze allemaal te liquideren. De geschiedschrijving heeft zijn karwei

afgemaakt. Geliquideerd werden ze, of doodgezwegen, of er werd karaktermoord bedreven op "mijn vader". Vijftig jaar heb ik dat proberen te begrijpen en proberen te vergeven en gezwezen terwijl ik keek naar die liquidaties.

## Vier maal bevrijd

Ik ben in mijn leven vier keer bevrijd. De eerste keer werd ons gezin bevrijd door de Russen. De tweede maal werd ik bevrijd, toen de "Vrouwen van Ravensbrück" mij uitnodigden hen te vergezellen naar Ravensbrück om er een Nederlandse tentoonstellingscel te openen. Mijn beklemming werd door hen resoluut weggepraat: "De Duitsers waren onze beste kameraden in het kamp. Zij hebben het dertien jaar moeten volhouden!"

De derde keer werd ik bevrijd, kort geleden, toen ik voor Kerk en Vrede deelnam aan de voorbereiding van de actieweek tegen het racisme, die van 21-28 maart heeft plaatsgevonden. Daar waren moslimgroepen en het COC gezamenlijk de acties aan het voorbereiden. Daar zag ik toekomstperspectief.

## En nu heb ik mezelf bevrijd van mijn dwang om te vergeven.

Ik wil een proces van verzoenen starten. Bijdragen aan bevrijdend geschiedenis schrijven. Helpen herinneren dat de communisten het hart waren van het Nederlandse verzet. Helpen herinneren dat Nederland de oorlog voortzette in Indonesië, als vader. Helpen herinneren dat de Nederlandse communisten uit de gratie raakten omdat ze niet naar Indonesië wilden. Ervoor pleiten om de dienstweigeraars van de "politio-nale acties" te rehabiliteren.

Verzoenen: de hele geschiedenis kennen, in al haar ongemakken en complicaties. Opbreken uit het "wij" goed en "zij" fout. Het portret van "mijn vader" aan de wand hangen. Nederlanders en Duitsers samen bij de dodenherdenking. De complexe geschiedenis toelaten, om beter toegestemd te zijn voor een complex heden. Dan komt het misschien ook goed tussen "ons" en de moslims.

**Sebastian Haffner,  
Het verhaal van een Duitser.  
1914-1933, 318 blz. Uitg: Mets en Schilt,  
2001. isbn 90 533 0349 9.  
€ 25,00**

Rond de millenniumwisseling dook een uiterst interessant en leerzaam boek op over de psychologische en de massapsychologische werking die een oorlog mogelijk maakt.

Toen Sebastian Haffner, Duits journalist, commentator en schrijver van "Kanttekeningen bij Hitler" in 1999 overleed, bleek zich in zijn nalatenschap een nooit gepubliceerd manuscript te bevinden, zijn eersteling: Geschichte eines Deutschen – Die Erinnerungen 1914-1933



De Nederlandse vertaling verscheen in 2001 onder de titel: "Het verhaal van een Duitser, 1914-1933"

De jonge Haffner, geboren in 1907 in Berlijn, kijkt in 1933 terug op zijn kinderlijke beleving van de Eerste Wereldoorlog en hoe zijn generatie toen feitelijk werd gevormd tot de generatie die de Tweede Wereldoorlog mogelijk maakte. De scherpzinnigheid van zijn analyse in 1933 gegeven, is nog hoogst actueel en leerzaam voor de huidige wereld. Het geeft inzicht in de mechanismen die een volk ertoe brengen een oorlog te accepteren. Citaat: "De oorlog als een groots, meeslepend spel der naties, dat intenser vermaakt en hartstochtelijker emoties oplevert dan wat dan ook wat de

vrede ooit kan bieden; dat was in de jaren 1914-1918 de dagelijkse ervaring van tien jaargangen Duitse schooljongens (het front was ver weg); en dat is de concrete, elementaire visie van het nationaal-socialisme geworden.

Aan deze visie ontleent het zijn propagandistische kracht, zijn simplisme... zijn intolerantie en wreedheid jegens zijn tegenstander op binnenlands politiek terrein: omdat degene die niet mee wil doen met dit spel, helemaal niet als "tegenstander" wordt aanvaard, maar eenvoudigweg als spelbreker wordt ervaren...

Het nationaal-socialisme ligt beslist niet geworteld in de "ervaring aan het front", maar in de ervaring van de oorlog door Duitse schooljongens".

*Gibt es ein Land auf der Erde, wo der Traum Wirklichkeit ist  
Ich weiss es wirklich nicht.  
Ich weiß nur eins und da bin ich sicher;  
dieses Land ist es nicht*

(Rio Reiser - 'Der Traum ist aus')

Op 5 mei viert Nederland bevrijdingsdag, onder het thema 'Vrijheid delen is de kunst' wordt aandacht gegeven aan zestig jaar vrijheid. Een blik op het huidige vluchtelingenbeleid leert echter dat er weinig vrijheid te vieren valt en dat terugkijken vooral in het kader van een waarschuwing voor het heden zou moeten staan. Het lijkt vaak alsof de gebeurtenissen voorafgaand en tijdens de Tweede Wereldoorlog de maatstaf zijn voor al het andere leed. Huub Oosterhuis zei hierover tijdens de herdenking van de Februaristaking (25 februari 2004): "Geen gruweldaad in de geschiedenis is te vergelijken met een andere. Er is geen schaal- van-Richter om het lijden te meten." Wat wel vergeleken kan worden zijn de mechanismen. En dan stemmen de huidige ontwikkelingen niet vrolijk.

Toen...

In 1935 werden de Neurenberger Rassenwetten van kracht in Duitsland, gevolgd door allerlei richtlijnen en maatregelen. Langzaam werden de Duitse joden daarmee van al hun rechten beroofd.

Op grond van het Besluit Bevolkingsboekhouding uit 1936 moest iedere Nederlandse gemeente basisinformatie over elke burger op een stamkaart schrijven. Die werd bewaard in het bevolkingsregister. In 1941 voerden de bezetters een persoonlijke identiteitskaart in. Het opsporen en deporteren van joden en verzetsstrijders werd daardoor een stuk gemakkelijker voor de Duitsers.

In de paar jaar voorafgaand aan de Duitse aanval op Nederland werden talloze uit Duitsland afkomstige joodse vluchtelingen zonder pardon geweigerd en teruggestuurd. Soms zelfs rechtstreeks overgedragen aan de SS of aan de Gestapo. Ze zouden geen 'echte' vluchtelingen zijn en slechts om economische redenen naar Nederland komen.

In 1939 werd er door de Nederlandse regering één centraal kamp voor de joden geopend: Westerbork. Daar heerste een sober regime "zodat de betrokkenen een stimulans hebben om als het kan zo snel mogelijk uit ons land te verdwijnen."

In de Tweede Wereldoorlog werden door de Gestapo en de Nederlandse politie razzia's uitge-

voerd. De deportatietreinen reden naar de concentratie- en vernietigingskampen, waar vele gedeporteerden aan hun eind kwamen of anders levenslange trauma's opliepen.

Vanuit de politiek was nauwelijks verzet te verwachten tegen deze ontwikkelingen. En verder vond bijna iedereen het 'wel goed'.

In het blad 'Kerk en Vrede' werd in de jaren voorafgaand aan de

de Tweede Kamer, en Bart Jan Spruyt, directeur van de Edmund Burke Stichting, stellen voor om (radicale) moslims burgerrechten te ontnemen.

Sinds 1 januari van dit jaar is er een identificatieplicht ingevoerd. Degenen die hier het hardst door getroffen worden, zijn mensen zonder papieren.

Bijna niemand komt Nederland nog in. Vluchtelingen worden

naar allerlei landen, waar vele gedeporteerden aan hun eind komen of in gevangenschap of andere mensonterende omstandigheden terecht komen.

Vanuit de politiek is geen verzet te verwachten en verder vindt ook bijna iedereen het 'wel goed'. Natuurlijk was er maatschappelijke verantwoordiging over de mensen die na jarenlang verblijf in Nederland uitgezet dreigen te

het wel zijn. Verdonk is hevig verantwoordigd als er over 'deportaties' gesproken wordt, hoewel ze niet anders genoemd kunnen worden. En Vreemdelingenpolitie en Marechaussee willen vast niet het etiket 'moderne Gestapo' opgeplakt krijgen, hoewel dat volledig terecht zou zijn.

Het huidige vreemdelingenbeleid geeft tot op het bot blijk van Westerse arrogantie en egoïsme, is doordrenkt van racisme en bedient zich van fascistische middelen. Een overheid die zich schuldig maakt aan dergelijk beleid, verdient geen gehoorzaamheid, maar verzet. En daarom moeten



Tweede Wereldoorlog regelmatig geschreven over deze zaken. Zo schreef dominee Buskes in september 1938:

"Ik denk aan de inperking van vrijheid en verdraagzaamheid, die wij den laatsten tijd van dag tot dag moeten constateeren, terwijl wij toch zoo gaarne willen vasthouden, dat Nederland het land van de vrijheid en de verdraagzaamheid is."

En in november van dat jaar werd de volgende oproep aan de regering opgenomen:

"Diep onder den indruk van de gebeurtenissen in Duitschland, dringen wij er bij Uwe Excellentie op aan, zooveel mogelijk tijdelijk asyl-recht te willen verleenen aan hen, die dientengevolgd toevlucht in Nederland zoeken."

...en nu

Ondermeer Maxime Verhagen, fractievoorzitter van de CDA in

steeds meer geweerd en men is bezig met een 'inhaalslag' om alsnog zoveel mogelijk mensen die er al zijn het land uit te krijgen. Kamerlid Geert Wilders gaat het allemaal nog niet ver genoeg: "We moeten immigratie van niet-westerse allochtonen nu direct stoppen. Punt uit."

De opvang van vluchtelingen wordt steeds verder versoberd, zodat mensen gestimuleerd worden te vertrekken. De ombudsman noemde de situatie in aanmeldcentra voor asielzoekers al eens 'niet humaan, onmenselijk'. Medische zorg is ver onder de maat, zodat er al vluchtelingen volstrekt onnodig gestorven zijn.

Er worden door de Vreemdelingenpolitie en de Marechaussee razzia's uitgevoerd naar geïlligalseerde vreemdelingen. Mensen worden opgesloten in hele of halve gevangnissen. Deportatievliegtuigen vliegen

worden. Maar het bleef beperkt, en braaf. Verontrustende rapporten van erkende mensenrechtenorganisaties als Human Rights Watch vinden nauwelijks weerklank.

Het huidige beleid is overgoten met een sausje van 'streng, maar rechtvaardig' en van 'humaniteit'. Vergelijkingen met de jaren '30 en '40 zijn voor velen, vooral voor de huidige verantwoordelijken, dan ook uit den boze. Maar voor de mensen die het aangaat is het leed niet anders: of je nu sterft in een vernietigingskamp of in een gevangenis in je 'eigen land', door dwangarbeid of door hongersnood; dood is dood. En degenen die ervoor verantwoordelijk zijn, kunnen dan ook niet wezenlijk anders betiteld worden.

Maar de IND roept moord en brand als ze als 'massamoordenaars' betiteld worden, hoewel ze

de deportatievluchten aan de grond gehouden worden, de vluchtelingengevangnissen afgebroken worden, onderduikplaatsen aan illegalen aangeboden worden.

Het is de vraag hoe lang het nog vol te houden is als klein deel de rest van de wereld te onderdrukken, uit te buiten en uit te sluiten. Er moet alles aan gedaan worden om de spoedige totale ineenstorting van Westerse naties te bevorderen, want zolang die bestaan hebben ze de wereld alleen maar ellende gebracht.

'Niemand is vrij zolang niet iedereen vrij is' en daarom zullen we moeten strijden voor de vrijheid van allen. 'Niemand is vrij zolang niet iedereen vrij is' en daarom valt er voorlopig nog niets te vieren op 5 mei.

Mark Akkerman

## Kunnen we na 60 jaar al samen herdenken?

Dit jaar valt Bevrijdingsdag op Hemelvaartsdag. Het is bovendien 60 jaar na de oorlog en het aantal mensen die de oorlog actief hebben meegemaakt wordt steeds minder. Er wordt al langer naar een bredere invulling gezocht en naar verluud zal het dit jaar de laatste keer zijn dat de Tweede Wereldoorlog nog zo centraal zal staan op 5 mei.

Het is dan ook triest dat het bij veel herdenkingsactiviteiten nog steeds onbesprekbaar is om markante gebeurtenissen aan het einde van de oorlog samen met Duitsers te herdenken. Het beeld in de grensstreek, waar dit onvermogen schril afsteekt bij de samenwerkingen die op allerlei andere gebieden plaatsvindt, is sterk wisselend. In Nijmegen/Kleef vindt al jaren een gezamenlijke herdenking plaats; in Enschede/Gronau lukt dat nog steeds niet. Samen met Pax Christi in het bisdom

Münster en een aantal vredesgroepen in Twente en West-Münsterland, organiseert Kerk en Vrede op 5 mei bij de grens bij Gronau vanaf 10.00 uur een gezamenlijke viering en herdenking met bijdragen van Duitsers en Nederlanders over hun verwerking van de oorlog: "Na 60 jaar: grenzen overstijgen". 's Middags volgen een fietstocht en bustocht langs oorlogsmonumenten aan weerszijden van de grens. Er zijn meer van dit soort initiatieven. De United Religions Initiative organiseert een

vijfdaagse wandeling die op 1 mei op De Hoge Veluwe begint en op 5 mei bij het Vredespaleis in Den Haag eindigt. En de stichting Oase heeft samen met het Bureau Bevordering Ontwikkelingssamenwerking (BBO) een oproep gedaan om op 8 mei een Ontmoetingsmaal te organiseren om onderling wantrouwen tussen volkeren en bevolkingsgroepen tegen te gaan. Informatie over deze en andere initiatieven kunt u vinden via onze website: [www.kerkenvrede.nl](http://www.kerkenvrede.nl).

# Overcome werkblad tegen geweld

**Colofon:** *Overcome* is een werkblad voor gemeenten en parochies met het oog op het door de Wereldraad van Kerken uitgegeven Oecumenisch Decennium 2001-2010 'To Overcome Violence' en verschijnt twee keer per jaar in het blad Vredesspiraal.

*Overcome* is een initiatief van de werkgroep Kerken van Kerk en Vrede  
eindredactie: sjon donkers

## islam en vrede

Johan Meuleman

Evenals joden elkaar met "shalom" begroeten, groeten moslims elkaar met "al-salām 'alaykum": "vrede zij met u". Dat geeft al aan dat vrede een belangrijke plaats in de islam inneemt. Zelfs de naam van de godsdienst, "islām", is verwant aan het Arabische woord voor vrede, "salām". Sommige deskundigen herleiden de term op een instelling uit de Arabische stammenmaatschappij van vóór de islam: na een conflict om bijvoorbeeld weidegrond gaf de ene stam zich aan de andere over en verwierf daarvoor vrede en bescherming. "Islam" zou dan zoiets als "overgave in vrede" betekenen, waarbij het dan echter ging om de overgave aan Allah, de enige ware God.

### simplificaties

Overgave en vrede derhalve nauw met elkaar verbonden. Het begrip overgave aan God bestaat ook in andere godsdiensten, zoals het christendom, en heeft daarin een positieve betekenis. Sommige critici van de islam leggen het Arabische begrip echter uit als slaafse overgave aan dubieuze tradities door mensen die zelfstandig en rationeel nadenken principieel afwijzen. De film *Submission* van Ayaan Hirsi Ali en wijlen Theo van Gogh is een recent voorbeeld van een dergelijke interpretatie.

De houding van de islam en moslims tegenover vrede verdient echter nadere aandacht, aangezien ook in dezen zeer kritische opvattingen de ronde doen. De islam is meer dan 1400 jaar geleden ontstaan en heeft zich vervolgens op allerlei gebieden en onder ver uiteen liggende volkeren ontwikkeld. Wie de leer of praktijk van de islam in een paar woorden wil samenvatten, komt daarom al gauw tot ongenueanceerde simplificaties.

Een aantal auteurs heeft de verbreiding van de islam voorgesteld als een serie gewelddadige rooftochten van buitzichtige Arabische stammen. Muhammad, de profeet van de islam, wordt daarbij als een meedogenloos krijgshoofd gesteld tegenover personen als Jezus of Boeddha, die in een leven van eenvoud vreedzaam hun boodschap verspreiden. Moslims hebben

## Bruggen bouwen

"Geloven is als een rivier. Je kunt niet tegelijk op meerdere rivieren varen. Ieder bevaart zijn of haar eigen rivier. Maar we weten van elkaar dat alle rivieren in één zee uitmonden," aldus een van de deelnemers aan een gespreksgroep van jongeren met uiteenlopende religieuze achtergronden in het huis van bewaring zoals beschreven door Gerben Kozijn. Een mooi beeld om een gesprek mee te beginnen. Want de bedoeling van deze *Overcome* – niet voor niets een *werkblad* voor gemeenten en parochies – is om gespreksstof te leveren, die vervolgens leidt tot concrete plannen in uw woon- en/of werkomgeving. Belangrijk daarbij is dat we weten waar we over praten. Johan Meuleman geeft wat dat betreft heldere uitleg over begrippen in de islam waarover nogal eens misverstanden bestaan, ook binnen de moslimgemeenschap zelf. De gespreksvragen, ideeën en suggesties zijn zoals altijd bedoeld als hulpmiddelen of handvatten om gemeenteleden en parochianen 'om de tafel' te krijgen om te spreken over vrede en geweld in deze wereld en deze tijd. Want dat blijkt – zacht uitgedrukt – niet een vanzelfsprekend thema in kerken, terwijl door zowel politici als theologen aangegeven wordt dat een interreligieuze dialoog een belangrijke bijdrage kan leveren voor wereldvrede. Wat willen we nog meer? *Daarom de suggestie om de resultaten van uw gesprekken aan ons door te geven zodat wij ze in het komende nummer als nieuwe ideeën kunnen doorgeven aan anderen.*

daartegenover de nadruk gelegd op de snelle verbreiding van een boodschap die rechtvaardigheid en vrijheid bracht aan onderdrukte volkeren. De waarheid ligt in het midden.

### goed lezen ...

Wat de leer van de islam betreft heeft een aantal personen gewezen op een tegenstelling die zou bestaan tussen een groep koranverzen die tot vrede en respect tegenover anderen – inclusief niet-moslims – oproepen, en andere koranverzen die de moslims zouden verplichten alle niet-moslims gewelddadig te bestrijden totdat ze zich tot de islam bekeerd hebben. Moderne islamitische schriftgeleerden, zoals Mahmud Shaltut, rector van de al-Azhar-universiteit in Cairo van 1958 tot 1963, hebben erop gewezen dat het los van elkaar en uit hun verband lezen van koranverzen tot tal van onjuiste en tegenstrijdige conclusies kan leiden. Volgens Shaltut leert een correcte lezing van de koran en overleveringen met betrekking tot de Profeet Muhammad dat alleen met geweld tegen niet-moslims opgetreden mag worden, indien zij zich vijandig opstellen tegenover de islam. Deskundigen zoals de Nederlandse islamkenner Ruud Peters hebben er bovendien op gewezen dat de diverse opvattingen van moslims in dit soort kwesties in grote mate bepaald worden door concrete omstandigheden en conflicten.

Hetzelfde geldt voor het begrip jihad. Dat woord kan het best met "inspanning" of "strijd" voor het geloof vertaald worden. De kwestie is: strijd in welke zin en met welk doel? Hoewel de term in vroegere islamitische teksten vooral wordt gebruikt in verband met gewapende strijd tegen tegenstanders van de islam en de islamitische gemeenschap, hebben recente moslimgeleerden erop gewezen dat gewapende strijd slechts een gedeelte van de wijde betekenis van het begrip jihad uitmaakt en dat jihad in de zin van zelfverbetering van de gelovige moslim veel belangrijker is. Discussies over en verschillen van interpretatie van het begrip jihad zijn onderdeel van de algemenere problematiek van de houding van islam tegenover vrede. De overgrote meerderheid van moslims is van mening dat het ontwikkelen en onderhouden van vreedzame relaties met anderen - moslims en niet-mos-

lims, burens en andere volkeren - in het eigen belang zijn en - mede daarom ...! - in overeenstemming met de fundamentele principes van de islam.

### afstand nemen van vooroordelen

Slechte ervaringen uit het verleden, die voortleven in de collectieve herinnering en verbeelding van groepen mensen, hebben grote invloed op de wijze waarop die gemeenschappen in de huidige tijd tegenover elkaar staan. Een oplossing van de eigenlijke bron van conflicten, serieuze studie van de eigen en andersmans godsdienstige leer en traditie, alsmede de concentratie op gemeenschappelijke waarden en belangen zijn de aangewezen weg om afstand te nemen van ingewortelde vooroordelen.

Bespreek met elkaar of het in uw gemeente mogelijk is een gesprek met elkaar aan te gaan over de hier genoemde weg om afstand te nemen van ingewortelde vooroordelen

Ter afsluiting enkele woorden over vrede en geweld dichtbij, in de familiekring. Bekend – en voor sommigen berucht – is het volgende koranvers:

En degenen [van uw echtgenotes], van wie gij ongehoorzaamheid vreest, wijst haar terecht en laat haar in haar bedden alleen en slaat/tuchtigt [het laatste woord wordt op uiteenlopende wijzen vertaald] haar. Als zij u dan daarna gehoorzamen, zoekt geen weg tegen haar. Waarlijk, God is Verheven, Groot. (hoofdstuk al-Nisâ' – De vrouwen -, 34).

Een aantal niet-moslims en moslims leest het vers als een bevestiging dat de islam mannen toestaat hun vrouwen te slaan. De meeste koranexegeten leggen er echter juist de nadruk op dat het slaan van echtgenotes helemaal aan het einde van een lang vers komt, als allerlaatste stap – als een stap die ten diepste niet bij de islam past. De laatste interpretatie wordt ondersteund door het voorbeeld van de Profeet Muhammad, die met respect en liefde tegenover zijn vrouwen optrad.

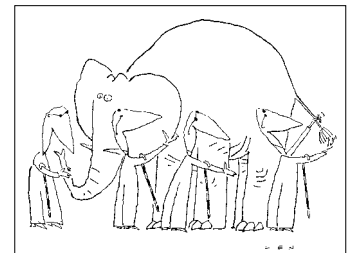
### geloof als bron van inspiratie

Ook in deze aangelegenheid dient de koran en het voorbeeld van de profeet beschouwd te worden als

een bron van inspiratie op een lange weg vanuit een maatschappij vol bijgeloof en onderdrukking naar een samenleving van onderling respect en vrede, voorbij de grenzen van de eigen stam of geloofsgemeenschap. Die weg is tot op heden niet afgelopen en onderweg zijn de nodige fouten gemaakt.

Dr. J.H. Meuleman doceert in Oxford en is voorzitter van het bestuur van de Stichting Islamitische Universiteit van Europa

- Bespreek met elkaar hoe het artikel u heeft 'geholpen' in uw beeldvorming t.a.v. de islam.
- Herkent u in uw eigen traditie ook verschillende manieren van bijbelgebruik t.a.v. vrede en geweld? (tip: In het boekje 'In eigen boezem' wordt ook de nodige aandacht gegeven aan (misbruik van) bijbelgebruik)



Vier blinden staan om een olifant heen en betastten ieder een deel van het dier. Degene die voor de slurf staat denkt dat hij een slang in z'n handen heeft. De blinde die bij de staart staat denkt een bezem te voelen. Degene bij de oren denkt een stuk leer in handen te hebben en degene voor een poot denkt dat ze een boomstam vast heeft.

In overleg moeten ze bepalen wat er nu tussen hun in staat. Ze moeten achter de waarheid komen. Ze hebben echter allemaal een deel van de waarheid gevoeld. Gezamenlijk moeten ze op zoek gaan naar de ware aard van het voorwerp, naar de 'waarheid'.

- Bespreek hoe u bovenstaande illustratie van Len Munnik uit 'In eigen boezem' kunt toepassen in uw gesprek naar aanleiding van het thema 'bruggen bouwen'



## de kloof overbruggen

Als Protestants Geestelijk Verzorger ben ik verbonden aan een Penitentiaire Inrichting en een Rijks Inrichting voor Jongeren.

In beide werkplekken heb ik te maken met religieuze verschillen. Tegen de achtergrond van de recente maatschappelijke gebeurtenissen en onrust op het gebied van het gesprek tussen Moslims en christenen wordt de vraag spannend hoe zich dit verhoudt in een gesloten setting als een gevangenis of Huis van Bewaring. Ik wilde beginnen met een impressie van een viering.

### een kaars als verbinding

Eén voor één komen ze het Stiltecentrum binnen. Sommigen schuchter, anderen breeduit lachend. We bereiden ons voor op een viering in het Huis van Bewaring. Het is afwachten wie er vandaag onder mijn gehoor zitten. Een Huis van Bewaring lijkt vaak op een bonte duiventil. Iedereen wordt welkom geheten. Ook gemeenteleden uit de omgeving die met regelmaat de diensten mee vieren. Een kerkdienst is geen vanzelfsprekendheid binnen de muren. Veel jongens zijn vandaag voor het eerst, kijken onwennig om zich heen. Wellicht hebben ze nog nooit een kerk van binnen gezien. Of herinnert het ze aan iets van vroeger. Ik leg voor de duidelijkheid het verloop van dienst uit. Een half uur kerk, een half uur koffiedrinken. Dat laatste oogst altijd bijval.

Terwijl we het eerste lied zingen,

loopt Joshua naar voren. Hij steekt een kaars aan en slaat een kruisteken. Als ik hem zie staan bij het offerblok, denk ik aan onze eerste ontmoeting, enige tijd geleden. Ik ben bij hem geroepen op cel. Wanneer we met zijn tweeën zijn, komt hij op zijn verhaal. Hij heeft geen oog dicht gedaan, de cel deugt niet. Er heeft zich iets afgespeeld in de cel, wat niet goed is. Dat "iets" belaaft hem. In de ogen van Joshua vertegenwoordig ik God, en wel speciaal een God die tegen deze krachten opgewassen is. Maar ik voel mij geen tovenaars. Ik zoek naar een manier om trouw te blijven aan mijn eigen geloof en traditie en toch dicht bij Joshua te staan. We besluiten zijn cel te "reinigen". We gaan er van uit dat de kracht van God het boze de baas kan worden. Ook in zijn cel. Ik kom terug met een kleine huiskaars uit het Stiltecentrum, een bakje met water en mijn ambtskleding. In de beslotenheid van de cel voelt het ritueel intens. We zijn met zijn tweeën tegenover iets onbekends en roepen God aan. Het licht van de kaars laten we schijnen in alle hoeken. We bidden samen enkele gebeden. Het water laten we zuiverend werken. Joshua komt tot rust. De kaars die Joshua tijdens deze dienst aansteekt is het een verbinding met onze eerste ontmoeting.

### pitten voor een appelboom

Naast Joshua zit Brian uit Jamaica. Hij hoeft niet zo lang meer. Laatste wilde hij graag bellen met zijn broer in Georgetown. Terwijl hij het nummer opzoekt in zijn agenda, zie ik een appelpitje aan de binnenkant achter het plastic. Nieuwsgierig

vraag ik naar de bedoeling van die appelpit. Hij vertelt zijn verhaal. Hoe hij benaderd werd om "iets" naar Nederland te brengen wat hem veel geld zou opleveren. In al zijn onervarenheid was het op Schiphol al direct mis. Het leverde een jaar cel op. De laatste tijd dacht hij vaak na over zijn toekomst. Als ongewenst vreemdeling zou hij na zijn detentie weer op het vliegtuig gezet worden. Om dezelfde armoede tegemoet te zien van waaruit hij destijds vertrokken was. Volgens Brian had God hem laten zien dat er een verandering moest komen in zijn leven. Daarom spaarde hij de appelpitten van de appels die bij de maaltijd verstrekt werden. Als hij thuis kwam, zou hij de pitten planten. Als de boom volgroeid was, zou hij de appels kunnen verkopen en zo de armoede te boven komen. De pitjes waren voor hem tastbare hoop. Als ik hem zie zitten, maakt zijn verhaal mij bescheiden in het praten over hoop.

### geloof delen

Abdoel zegt en zingt niet veel dit uur. Het is voor hem voldoende om er bij te zijn. Hoewel hij wel eens moeite heeft met de afbeeldingen in de ruimte, ervaart hij toch dat hij ook in deze ruimte zijn geloof kan delen met ons. Allah is voor hem niet per definitie verbonden met de Moskee. Ook hier, in het Stiltecentrum van de PI, weet hij Allah aanwezig.

Met elkaar vormen we binnen de muren een "gemeente" die bestaat uit Christenen, Moslims, Hindoestanen en ga zo maar door. De woorden die we gebruiken om het

Onnoembare te benoemen, zullen toegankelijk moeten zijn voor velen. Sidi, één van de deelnemers aan de gespreksgroep, bracht het als volgt onder woorden: "Geloven is als een rivier. Je kunt niet tegelijk op meerdere rivieren varen. Ieder bevaart zijn of haar eigen rivier. Maar we weten van elkaar dat alle rivieren in één zee uitmonden." Die zee was voor hem God. Zolang je dus niet bij elkaars rivier kunt komen, moet je wel respect hebben voor elkaars vaart, want uiteindelijk zul je bij elkaar komen.

Tijdens de gespreksgroepen over de verschillen in geloven en achtergronden wil het er nog wel eens heftig aan toe gaan. Een voorbeeld: negen jongeren tussen de 14 en 18 jaar waren bij elkaar en een aantal was erg verontwaardigd, want tijdens de gespreksgroep met de Imam hadden moslimjongeren de iconen aan de muur van het Stiltecentrum omgedraaid. Op mijn vraag of ze een idee hadden waarom de moslimjongeren de platen omgedraaid hadden, moesten 'mijn' jongeren het antwoord schuldig blijven. Ik stelde voor dat ik met de Imam contact zou opnemen en hen de volgende keer uitleg zou geven.

Het omdraaien van de afbeeldingen had te maken met het strikte beeldverbod dat in de Islam geldt. Ook wanneer een moslim of moslima thuis bidt, zal hij of zij de afbeeldingen die kunnen afleiden van het gebed afdekken of verwijderen. Het had dus niks met disrespect voor het christendom te maken, maar met voorschriften vanuit de eigen achtergrond. Dit maakte duidelijk indruk en hiermee was voor hen het probleem uit de wereld.

*De kloof overbruggen betekent dat je actief moet investeren in touwladders en hangbruggen. Die kunnen af en toe vervaarlijk schommelen.*

### Gerben Kozijn

Gerben Kozijn is protestants geestelijk verzorger in De Marwei in Leeuwarden en De Doggershoek in Den Helder.

- Kunt u n.a.v. de door Gerben Kozijn genoemde voorbeelden eigen voorbeelden noemen hoe er bruggen werden gebouwd tussen mensen met verschillende religieuze achtergronden? Of anders: hoe geloof werd 'gedeeld'?
- Ga met elkaar in gesprek over en concreet voorbeeld van een 'kloof' in uw woonomgeving, en inventariseer welke 'bouwelementen' er zijn voor een mogelijke 'touwladder of hangbrug'.

## ideeën met jongeren

### Bruggen bouwen.

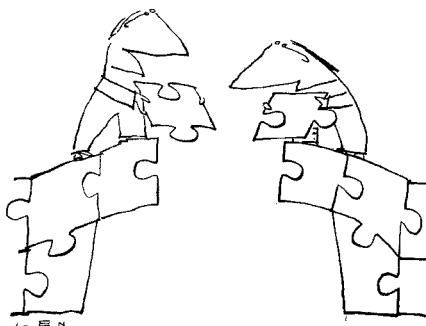
Je kunt op school, catechese of in een kerkdienst met kinderen of jongeren (letterlijk) een brug bouwen. Daarin kan je tot uitdrukking laten komen dat het nodig is om van twee kanten elkaar te benaderen om een afstand of kloof te overbruggen.

- op catechisatie: wil een brug stevig genoeg zijn om aan de overkant te komen moet hij aan voorwaarden voldoen. Bespreek iedere keer een stelling of vraag, en bij een gezamenlijk goedgekeurd antwoord kan er van twee kanten een nieuw blok geplaatst worden
- op school: bouw met Knex een brug tussen twee tafeltjes
- in de kerkdienst: naar aanleiding van een bijbelverhaal met de kinderen (of samen met volwassenen) een brug bouwen van bananendozen

**Rondom de tafel: hutspot of couscous?** De Moslim Studenten Vereniging Nijmegen en de Studentenkerk van de Radboud Universiteit Nijmegen hebben het initiatief ontwikkeld tot een serie maaltijden voor studenten van verschillende religieuze achtergronden.

### Van synagoge tot moskee - een interreligieuze wandeling -

Een pelgrimstocht door je eigen stad. Met jongeren uit de verschillende religies loop je een parcours dat bijvoorbeeld een synagoge verbindt met een protestantse en een katholieke kerk, een pagode en een islamitisch centrum. Het is een oefening in luisterbereidheid en samen op weg gaan. De verschillende gastvrouwen - en heren geven een toelichting op het eigene van hun religie en presenteren (het unieke van) hun kerkgebouw of gebedsruimte, hun gemeenschap.



## meer suggesties

**Happy Ramadan:** parochianen geven aan het begin van de Ramadan een wenskaart aan hun islamitische buur. De bedoeling is dat parochianen de wenskaart zelf overhandigen aan hun buur of hun kruidenier, slager, bakker. Zo zou de kaart een begin kunnen zijn van een gesprek over elkaars afkomst, familie, geloof...

**Ontmoetingsavonden:** organiseer ontmoetingsavonden waarin gelegenheid is voor informele ontmoeting tussen stads- of dorpsgenoten van autochtone en allochtone afkomst. Een gesprek over godsdiensten in ons land staat centraal, met als doel elkaar beter te leren begrijpen.

**Versluisde taal:** u kunt met de gelijknamige brochure (nr.8) van Kerk en Vrede een avond organiseren met een van de auteurs of met een andere deskundige.

**Nederland - Bruggenland:** zoals in het gelijknamige pamflet aangegeven, kunt u als allochtoon een koppel vormen met een autochtoon. Het NEAG ([www.neag.nl](http://www.neag.nl)) organiseert bijvoorbeeld een project waarin multiculturele koppels van jongeren op scholen met de leerlingen discussiëren over de vraag hoe we een échte samenleving dichterbij kunnen brengen. Vraag het pamflet aan bij Kerk en Vrede en breng de verschillende suggesties die hier in genoemd worden in uw gemeente of parochie ter sprake.

# Hoe zou het toch zijn in Irak?

Jan Schaake

Twee jaar geleden was de hele wereld in rep en roer in verzet tegen de illegale oorlog tegen Irak. Het is nu opvallend stil. Het lijkt ook wel goed te gaan. Je hoort of leest er weinig over in de media. De laatste berichten waren dat de verkiezingen eind januari naar volle tevredenheid waren verlopen en dat de Nederlandse regering 'onze' troepen uit Irak heeft teruggetrokken. Die gaan nu naar Afghanistan. Afghanistan? Dat land hadden 'we' toch twee jaar eerder aangevallen? En daar waren toch ook al verkiezingen geweest? Is het daar dan nog steeds niet rustig? Hoe zou het dan zijn in Irak? En met onze familie daar?

## Beeld en werkelijkheid

Je hoort of leest er inderdaad weinig over. Maar de situatie in Irak is nog niet echt veranderd en dat doet de aandacht van de media, maar ook die van ons, snel afnemen. Via Ander Nieuws (zie <http://vredessite.nl>) houdt het Platform tegen de 'Nieuwe Oorlog' al meer dan drie jaar een weekoverzicht bij van berichten over Afghanistan, Irak en schendingen van burgerrechten in 'ons' deel van de wereld, die de reguliere media in Nederland niet halen. Gewelddadige aanslagen zijn nog steeds aan de orde van de dag en hoewel de verkiezingen in Irak al weer twee maanden achter de rug zijn, functioneert het parlement nog niet en zijn de onderhandelingen over vorming van een democratisch gekozen interim-regering nog slepende. Er zijn ook tal van onregelmatigheden bij het verloop van de verkiezingen naar buiten gebracht en bepaalde etnische groepen (de Arabische soennieten door eigen keuze, Turkmeense en Assyrische minderheden door malversaties van Koerdische kant) zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd.

Toch wordt ons voorgelaten dat de verkiezingen in het door de Verenigde Staten bezette Irak, net als de juist daarvoor gehouden presidentsverkiezingen in de door Israël bezette Palestijnse gebieden, het startpunt zijn van een ware democratiseringsgolf in het Midden-Oosten. In Saoedi-Arabië werden voor het eerst gemeenteraadsverkiezingen gehouden, in Egypte mogen meerdere kandidaten meedingen naar het presidentschap, in Koeweit wordt ge-

demonstreerd voor vrouwenkiesrecht en het hoogtepunt is natuurlijk de Cedar-revolutie in Libanon. Afgezien van het feit dat zo'n gedachtegang (waar 'wij' het voor het zeggen hebben, kunnen we omringende landen tot voorbeeld dienen) wel erg koloniaal is, worden de met de mond beleden Amerikaanse doelstellingen van vrijheid en democratie wel erg snel vereenzelvigd met een soortgelijk streven van de Arabische bevolking. Laten we niet vergeten dat het in het buitenlands beleid van de Amerikaanse regering, zoals vastgelegd in de Nationale Veiligheidsstrategie, om het drieluik 'vrijheid, democratie en vrij ondernemerschap' gaat, en de bevolking van het Midden-Oosten om vrijheid, democratie en zelfbeschikking. In dat streven is geen plaats voor blijvende militaire of economische aanwezigheid van een buitenlandse mogendheid.

## Recht en rechtvaardiging

Het brengen van vrijheid en democratie naar het Midden-Oosten is voorafgaand aan de Irak-oorlog nooit een grond geweest om deze oorlog te voeren. De officiële gronden waren altijd de vermeende betrekkingen van het regime van Saddam Hussein met het internationaal terrorisme en het

eveneens vermeende bezit van massavernietigingswapens. De Amerikaanse regering heeft inmiddels schoorvoetend moeten toegeven dat beide argumenten in ieder geval achteraf (en misschien ook wel vooraf, daar gaat het onderzoek naar de veiligheidsdiensten over) ongegrond waren. De omverwerping van het regime van Saddam Hussein en de invoering van vrijheid en democratie wordt nu als rechtvaardig achteraf gebracht. Over deze doelstelling is overigens nooit verschil van mening geweest: ook als tegenstanders van de oorlog tegen Irak waren we tegen het regime van Saddam Hussein en voor vrijheid en democratie voor de Iraakezen. Alleen geloofden we ook toen al niet dat de eigenlijke drijfveer voor de Amerikaanse oorlogsplannen was. Het ging om z'n minst om het creëren van een strategische machtspositie in dit olie-rijke gebied. Het klinkt een beetje als nakaarten, maar laten we niet vergeten dat voor zo'n simplistische reden het hele internationale rechtssysteem opzij werd gezet voordat we een beetje vergoelijkend en onrecht opmerken 'eind goed, al goed'.

Met veel theater hebben de Amerikanen de politieke macht over-

gedragen aan de voorlopige Iraakse regering. Die regering wordt echter voor het voldongen feit geplaatst dat onder Amerikaans bestuur een ware uitverkoop van de economische middelen van Irak heeft plaatsgevonden aan bijna uitsluitend Amerikaanse multinationals (met een paar Nederlandse onderaannemers). Datzelfde geldt voor de wederopbouw. Internationale hulporganisaties komen er niet aan te pas en het feit dat een firma als Halliburton het aandurfde om het Amerikaanse leger voor het leveren van brandstof al voor enkele miljoenen af te zetten, laat weinig te raden over hoe men zich bij de wederopbouw en het toe-eigenen van de Iraakse industrie vooral liet leiden door eigenbelang. Een dergelijke uitverkoop is volstrekt in strijd met het internationaal oorlogsrecht, maar bij de soevereiniteitsoverdracht staat inmiddels de handtekening van de Iraakse regering onder deze liberalisering van Irak. Economisch en militair blijven de Amerikanen voorlopig in Irak; alleen het oplossen van de politieke problemen wordt nu aan de Iraakezen zelf overgelaten.

## Onze familie in Irak

Enkele maanden voor de oorlog

tegen Irak, startte Kerk en Vrede vanuit de reis van José Höhne-Sparborth de campagne 'Ik heb familie in Irak!'. Daarmee betoonden we onze solidariteit met het Iraakse volk, met name de christelijke minderheid, dat te leiden had onder Saddam Hussein, maar ook zou leiden onder Amerikaanse bombardementen. We hebben nog steeds contacten met onze familie daar (in tegenstelling tot vrienden, raak je familiebanden niet zomaar kwijt) en lezen geregeld hun berichten. In het algemeen krijgen we door dat de aanvankelijke opluchting na de verkiezingen al weer plaats heeft gemaakt voor de angst voor aanslagen die daar aan de orde van de dag zijn. In Mosul, waar een grote christelijke minderheid woont, zijn inmiddels hevige gevechten uitgebroken. Hoewel christenen al tweeduizend jaar vreedzaam in Irak wonen, worden ze door bepaalde moslimgroeperingen als een vijfde kolonne van de eveneens 'christelijke' Amerikanen gezien en zijn daarmee extra doelwit voor aanslagen geworden.

Dat wil overigens niet zeggen, zoals soms wel eens in de Nederlandse pers wordt beweerd, dat de volledige islamitische gemeenschap zich tegen de christelijke minderheid heeft gekeerd. In tal van plaatsen vinden juist ook ontmoetingen plaats van religieuze leiders: soennieten, sjii'ten en christenen. Groot-Ayatollah Ali al-Sistani, de algemeen erkende leider van de sjii'tische meerderheid, is door Iraakse christenen in Amerika inmiddels voorgedragen voor de Nobelprijs voor de Vrede. Ook vanuit de christelijke kerken worden allerlei activiteiten ondernomen om te werken aan een samenleving waar daadwerkelijk sprake is van vrijheid en democratie. Vanuit het project "Ik heb familie in Irak!" (waarvoor inmiddels op diverse plaatsen gecollecteerd wordt) hebben we meegelopen aan het realiseren van een Volksuniversiteit in Bagdad. In plaats van een gebouw (dat toch maar doelwit voor aanslagen zal zijn) investeren de Dominicanen in Bagdad in de ontwikkeling van digitaal lesmateriaal over interreligieuze dialoog en mensenrechten. Geld is nog altijd welkom op giro 53.20.44 t.n.v. stichting Kerk en Vrede, Utrecht. Zo proberen wij bij te dragen aan daadwerkelijke vrijheid en democratie in het Midden-Oosten.



## Geloven in Irak

Donderdag 9 juni 2005, 13:30 - 17:00 uur, Doopsgezinde Kerk, Oudegracht 270 Utrecht

Op donderdagmiddag 9 juni vindt, van 13.30 tot 17.00 uur, in de Doopsgezinde Kerk aan de Oudegracht 270 in Utrecht de bijeenkomst 'Geloven in Irak' plaats. José Höhne-Sparborth, die verschillende reizen maakte naar Irak, houdt een inleiding over de problemen van de bevolking

in Irak en christenen in het bijzonder: "Christenen worden niet structureel vervolgd of bedreigd, maar er gebeuren wel dingen, waardoor bij hen die indruk ontstaat." Christenen zijn extra kwetsbaar voor ontvoeringen door criminelen, die denken dat ze geld hebben, en zijn sinds de jaren '90 in toenemende mate de hete adem gaan voelen van meer extreme groepen moslims. Na de inleiding vindt een gesprek plaats met onder andere aboena Yusef Firaz en prof. dr. Herman Teule. Aboena Firaz is

priester van de Chaldeeus-katholieke parochie in Nederland en afkomstig uit Irak. Prof. dr. Teule is directeur van het Instituut voor Oosters christendom in Nijmegen en hoogleraar oosters christendom.

De bijeenkomst begint met een Iraakse-Nederlandse oecumenische gebedsdienst. De bijeenkomst wordt georganiseerd door de Katholieke Vereniging voor Oecumene in samenwerking met Kerk en Vrede en vindt plaats in het verlengde van de Zondag voor de Oosterse Kerken 2005:

'Geloven in Irak'. Deelname kost € 5,00 te voldoen aan de zaal. Gelieve u vooraf aan te melden bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene, per telefoon (073-6136471) of per email ([secretariaat@oecumene.nl](mailto:secretariaat@oecumene.nl))

Van de reizen van José Höhne-Sparborth naar Irak zijn verslagen verschenen in drie brochures. U kunt deze nog bestellen bij het secretariaat van Kerk en Vrede: 030-2316666 of [secretariaat@kerkenvrede.nl](mailto:secretariaat@kerkenvrede.nl)

# Bisschop Romero verbannen

Yosé Höhne-Sparborth

Wat sinds een jaar in de hoofdstedelijke kathedraal in San Salvador wekelijks gebeurt, is symbolisch voor de verhoudingen in El Salvador.

Elke zondag is er een Misviering boven in de kathedraal voor de rijken van de stad. Aartsbisschop La Calle gaat voor. En in de crypte, rond de tombe van Romero, die 25 jaar geleden werd vermoord, begint om precies dezelfde tijd de Mis voor "het volk" dat op plastic stoelen zit. Bij het hek van de kerk scheiden zich de wegen. De kleine stroom rijken "gaat op naar het altaar van God" door de hoofdingang, de grote stroom armen en lage middenklasse daalt af door een zijdeurtje naar kelderruimte, waar enkele priesters om beurten de viering verzorgen.

De grootste betekenis van Romero ligt in zijn vermogen zich te bekeren en uiterst consequent te kiezen voor het volk en dus tegen de uitbuitende en moordende beleidsmakers. Zijn betekenis voor het volk ligt erin dat hij door die keuze niet schuwde om het lot van het volk te delen: leven als vogelvrije tot de dag van de executie door sluip-schuttende legereenheden.

## Wie was Romero

Romero was door en door vroom, degelijk behoudend, door en door eerlijk en onomkoopbaar. Hij was ook een eigenzinnige en ongemakkelijke gesprekspartner. Rechtlijnig consequent. Als priester in San Vicente was hij vooral bevriend met de armen, en door de grotendeels tenminste in zijn ogen losbandige clerus werd hij achter zijn rug uitgelachen. Het maakte hem zeer behoudend en daardoor werd hij als hulpbisschop naar San Salvador geroepen. Hij kwam terecht in Opus Dei kringen die hem bij de upperclass introduceerden, en hij werd de meest fanatieke aanklager van de priesters die het opnamen voor het zwaar uitgebuite en onderdrukte volk. Hij moest niets heb-



ben van "die communisten". In twee gevallen verdreef hij de Jezuïeten, "die communistische priesters" uit hun pastorale arbeid: uit het seminarie en uit een vormingscentrum waar het volk werd toegerust. Na drie jaar als bisschop in San Michel, waar men hem vreesde, kwam hij als aartsbisschop terug naar San Salvador in 1977. De geëngageerde clerus van deze streek, evenals hulpbisschop Damas Rivaz, vreesden het ergste met deze conservatieve aartsbisschop die zo bevriend was met de militairen en de rijkste klasse. Overigens hield Romero er al die jaren persoonlijk een zeer sobere levensstijl op na.

Nauwelijks in het ambt van aartsbisschop, werd zijn vriend Rutilio vermoord, een uiterst geëngageerd priester. Door deze schok begreep hij de bruutheid van het regiem. Na drie dagen van intense strijd met zichzelf en veel overleg met zijn clerus, ging hij mee in de gedachte om de zondag na de moord in het hele bisdom één enkele Eucharistie te vieren met allen samen, in zijn kathedraal. Als een protest tegen die moord. Hij meldde tevens aan de regering, dat hij hen zou mijnden totdat de moordenaars van Rutilio zouden zijn berecht. Hij bleef trouw aan deze belofte.

Vanaf die "Ene enkele Eucharistie" vertelde hij drie jaar wekelijks in lange zondagspreken over de moorden die er weer waren gepleegd door het leger, hij werkte de evangelieteksten uit tot Gods oordeel over de corrupte en misdadige heersende klasse, en in heel het land stonden de radio's aan om dat te horen. Toen hij uiteindelijk in antwoord op de brief van een soldaat in zijn zondagspreek aangaf dat deze het bevel om te doden niet alleen mócht weigeren, maar zelfs móest weigeren, was zijn lot bezegeld. Een dag later, op 24 maart 1980 werd hij neergeschoten terwijl hij de Mis las.

## Houding van 'Rome'

Dát was wat Rome schokte, deze "heiligschennis". Voor zijn dood was Romero op bezoek geweest bij Paus Johannes Paulus II, die hem kaptitelde om zijn subversieve opstelling. Romero had een foto met het verminkte gelaat van een jonge pas vermoorde priester bij zich, maar de paus wenste er niet naar te kijken.

Die harde verhouding met het Vaticaan is in San Salvador teruggekeerd. Toen de medewerker en opvolger van Romero, bisschop Damas Rivaz, in 1996 stierf, zette het Vaticaan op de zetel van

Romero een Opus Dei-man, La Calle. Het was beledigend voor de nagedachtenis van Romero, het was vooral beledigend voor een zwaar beproefd volk. De kathedraal werd tot symbool van het verraad aan Romero. La Calle heeft de kathedraal kostbaar gerenoveerd en in die renovatie het Salvadoreense volk ernstig gebruuskeerd: De opdracht ging naar een Spaans schilder; boven het hoofdaltaar prijkt nu een grote koloniale "historische" voorstelling; de tombe van Romero werd naar de crypte onder de kathedraal verbannen; de interne toegang tot de crypte werd dichtgemetseld; enkel een kleine deur buitenom geeft nog toegang tot deze donkere kelder; de kathedraal is altijd open, de kelder maar een beperkt aantal uren per dag.

## "Het volk" en de "gevaarlijke herinnering"

Vlak bij de kathedraal staat een andere kerk, de Rosario. Een dominicaanse kerk die ook in de langdurige oorlog van de regering tegen het volk een belangrijke rol speelde. Hier liggen 21 doden begraven die in 1977 werden vermoord bij een vakbondsdemonstratie. Vijf dagen zaten de duizenden mensen ingesloten in deze kerk. De doden moesten ter plek-

ke begraven worden. Indertijd schulde Romero bij een zij-ingang om vandaar uit te onderhandelen met de militairen om de duizenden ingesloten vrij te laten gaan.

Deze "buurparochie" met vormingscentrum is een van de belangrijke verzamelaars geworden voor "het volk" en voor de "gevaarlijke herinnering". Hier werkt men er dagelijks aan om de oorlogsgeschiedenis boven tafel te krijgen. Bij al hun programma's, waarvoor het team vaak "de boer op gaat", is er ruimte om oorlogsleed te herbeleven, te verwoorden, te verwerken. De doden krijgen namen. Vermisten krijgen een gezicht. Veel namen staan al geschreven op de muren van dit centro.

Romero zei eens, diep bedroefd: "Mijn taak is het lijken te verzamelen". Bij Las Casas worden de namen verzameld van de vele naamloze lijken uit die donkere tijd. Romero is symbool geworden voor het leed van het volk. Zijn portret prijkt naast die namen op de muur. "Als een aartsbisschop van zestig jaar zich kan bekeren en de verhoudingen doorzien, dan is alles nog denkbaar. Daarom hebben we toekomst". Hij is een heilige van het volk geworden.

## Pacifisme nu – een werkbaar politieke agenda

Onder de titel 'Pacifisme nu' zet de Politieke Werkgroep van Kerk en Vrede in een boek van ruim 100 pagina's een werkbaar politieke agenda voor het pacifisme neer.

In het boek wordt de stand van zaken in de wereld geanalyseerd en wordt een alternatief geschetst. In die alternatieven draait het niet om 'pacifisme vanweg het pacifisme'. Veeleer wordt uit de analyses pijnljik duidelijk dat alternatieven vanuit een paci-

fistische grondslag de enige mogelijkheid bieden om weg te komen van een gestage ontwikkeling naar een wereld waarin onrechtvaardigheid hand over hand toeneemt, internationale afspraken klakkeloos op zij worden geschoven en de voortgaande technologische ontwikkeling vooral ingezet wordt voor nog meer ongelijkheid en geweld. Zoals in het slothoofdstuk naar voren komt, blijven er gelukkig ook voldoende aanrijpingspunten te vinden voor optimisme, voor de hoop dat onze alternatieven gemeengoed zullen worden. Drie gebieden worden in evenveel hoofd-

stukken uitgebreid behandeld: internationale (machts)verhoudingen, internationaal recht en technologie. Dit zijn onderwerpen waarbij zich de laatste tien tot vijftien jaar opmerkelijke ontwikkelingen hebben voorgedaan. In elk hoofdstuk wordt uiteengezet hoe de huidige situatie is, hoe het anders moet en hoe het anders kan. Daarbij worden ook concrete handelingsperspectieven aangereikt. Deze zijn bruikbaar voor zowel individuen als groepen en organisaties. De in de brochure beschreven ontwikkelingen leiden onvermijdelijk tot de constatering dat het pacifisme meer dan ooit de

enige reële keuze is op het gebied van oorlog en vrede.

De brochure besluit met een pacifistische agenda, waaraan door de vredesbeweging hard gewerkt zal moeten worden om een meer vreedzame en rechtvaardige wereld een stapje dichterbij te brengen.

'Pacifisme nu' kost € 8 (exclusief verzendkosten) en is te bestellen via de bon op de achterpagina, of via email: [secretariaat@kerkenvrede.nl](mailto:secretariaat@kerkenvrede.nl)



# Boekbesprekingen

Fatima Mernissi, Sadik Al-Azm en Abdulkarim Soroush, *Religie en Moderniteit*. Samenstelling: Max Sparreboom. 249 blz. Uitg: De Geus, 2004. ISBN 90 445 0582 3 € 18,90.



Ieder jaar wordt de Erasmusprijs toegekend aan een persoon of instelling die een voor Europa belangrijke bijdrage heeft geleverd op cultureel, sociaal of sociaal-wetenschappelijk terrein. De prijs bestaat uit een geldbedrag van € 150.000. Het afgelopen jaar gebeurde dat aan een drietal auteurs afkomstig uit de wereld van de Islam. Zij voeren alle drie recht doet aan moderniteit en democratie. In de bundel "Religie en moderniteit" die t.g.v. van de prijsuitreiking werd uitgegeven, is een aantal artikelen (van een ieder twee) gebundeld.

Fatima Mernissi, moslim-feministe en docente sociologie in Marokko, vraagt o.a. aandacht voor de emanciperende invloed van satellietzenders als al-Jazeera. Vrouwen spelen bij de moderne communicatiemiddelen in de moslimwereld een prominente rol. Ook richt zij de schijnwerpers

op de milieubeweging en alfabetiseringscampagnes. Ze geeft een brede impuls aan maatschappelijke bewegingen.

Sadik Al-Azm, die afkomstig is uit Syrië, gaat o.a. in op de vraag of Islam en democratie elkaar uitsluiten. In theorie wel, maar hij maakt duidelijk dat het leven sterker is dan de leer en dat de Islam zich heel dikwijls heeft aangepast aan een veranderende sociaal-politieke setting. Abdulkarim Soroush was een belangrijke hervormer in Iran ten tijde van Khomeini. Hij heeft Iran moeten verlaten en doceert nu aan de Harvard Universiteit. Naar zijn mening zijn islam en democratie verenigbaar mits het geloof iets persoonlijks blijft.

Vaak wordt er, ook in de discussies in Nederland, uitgegaan van "de" Islam. Een boek als dit maakt duidelijk dat dat niet kan. Er is een grote diversiteit aan me-

ningen en stromingen. Wel laat zich de vraag stellen in hoeverre de onderscheiden kritische auteurs weerklank in brede kringen van de moslimwereld vinden.

*Piet Vliegthart*

Fatima Mernissi, *De Europese Harem*. 187 blz. Uitg: De Geus, 2004. ISBN 90 445 0609 9 € 12,50.

Fatima Mernissi, die in 2004 samen met twee andere moslim-auteurs de Erasmusprijs ontving, heeft naast andere werken dit fantastische boek op haar naam staan. Zij is een voorvechter voor de rechten van vrouwen en verbetering van haar positie in de moslimwereld.

In dit boek laat ze ons met veel humor meeluisteren in een discussie met een Franse vriend, die van haar meer wil horen over haremvrouwen en hun leven. Zij is geschokt door de denkbeelden die de vriend heeft over haremvrouwen en meer nog door de voorkeur die deze man toont voor stomme, zwijgende vrouwen. Ze



neemt ons mee op haar zoektocht naar de wijze waarop in de westerse cultuur, door een bepaalde mannelijke voorkeur, vrouwen in een keurslijf worden gedwongen of er zich zelf in dwingen.

Een relativerend én voorlichtend boek in de discussie over "die achterlijke moslimcultuur". Een must voor Nederlanders die "integratie" mogelijk willen maken.

## Zaterdag 23 april

Europees seminar Vrouwen, vrede en veiligheid - De Boskant, Korte Koediefstraat 25, Den Haag

Over resolutie 1325 van de Veiligheidsraad mbt. vrouwen, vrede en veiligheid en over de genderspecten van het werk van het in Den Haag gevestigde International Criminal Court (ICC). Voertaal: Engels. Het programma duurt van 10.30 uur tot 16.30 uur

Organisatie: De Nederlandse sectie van WILPF. Aanmelden kan bij Anna Joya Faulhaber, 013-5441601 of per email: anna.joy@zonnet.nl

## Zaterdag 23 april

Demonstratie tegen kernenergie en tegen Urenco - Almelo

'Kernenergie is geen oplossing, Geen Urenco - geen kernwapens, Stop Nederlandse deelname aan de Joint Strike Fighter'. Start in Hagenborghpark (achter Theater Hotel), 14.00 uur - einde voor de poort van Urenco. Organisatie: Nederlands Euregionaal Nucleair Overleg (NENO). Info: nencontact@hotmail.com. Internet: home.hetnet.nl/~antinucleair/.

## Vrijdag 29 april

Werkconferentie 'GAAndeweg II: een stap verder' - Den Haag

Tijdens deze werkconferentie

wordt onder meer het eerste concept besproken voor de Global Action Agenda on the Prevention of Armed Conflict. VN Secretaris-Generaal Kofi Annan zal in juli 2005 de definitieve versie daarvan in ontvangst nemen. Tevens komt aan de orde hoe deze Global Action Agenda in Nederland zal worden uitgevoerd, welke bijdrage kunnen Nederlandse organisaties leveren aan het voorkomen van gewelddadige conflicten?. De conferentie duurt van 10-17 uur en wordt georganiseerd door NEAG, Novib en ECCP, met steun van het NCDO. Geïnteresseerde organisaties kunnen zich aanmelden bij het NEAG (info@neag.nl)

## Zaterdag 7 mei

Landelijke demonstratie tegen het bezoek van President Bush aan Nederland - Amsterdam  
Start op de Dam met alternatieve dodenherdenking om 12.00 uur. (houd het nieuws in de gaten)

## Zaterdag 14 - maandag 16 mei

Internationale Pinksterconferentie Eirene - 'De Nieuwe Erf', Diessen  
Vrijwilligerswerk, is dat nu in-

# Agenda

spannen of ontspannen? Op deze conferentie wordt aan de slag gegaan met verschillende mogelijkheden, onderliggende motieven en ervaringen. Conferentietalen zijn Engels en Duits. Kosten: €80 (volwassenen), €55 (student), €45 (kinderen). Meer informatie: www.eirene.org/nl, eirene@antenna.nl of 030-2714376

## Dinsdag 24 mei

Internationale Vrouwendag voor Vrede en Ontwapening - wereldwijd

Dit jaar extra aandacht voor 'Women's nonviolent work for peace in the Pacific area', VN Veiligheidsraadresolutie 1325 en vrouwelijke combattanten. Een initiatief van Women's Peace Programm. Actiepakket en posters via de website: www.ifor.org/WPPP/.

## Woensdag 25 mei

Discussieavond over de Europese Grondwet

Het IKV en Kerk en Vrede organiseren op 25 mei, aan de vooravond van het referendum over de Europese Grondwet, een discussieavond over de Europese

Grondwet. Centraal daarbij staan de militaire en veiligheidsaspecten van de Europese Grondwet en de daaraan gekoppelde perspectieven op een actiever Europees vredesbeleid.

Het belooft een spannend debat te worden, aangezien beide vredesorganisaties een andere conclusie lijken te trekken als het aankomt op een goed- dan wel afkeuring van de Europese Grondwet. Nationale en Europese politici zijn voor het debat uitgenodigd.  
Wilt u het programma toegestuurd krijgen, bel of mail met Juul Muller: 070-3507100 of jmuller@ikv.nl

## Vrijdag 10 juni

Werkconferentie

'Vredesbeweging in het defensief' Doel van de conferentie is een bezinning op de rol van de Nederlandse vredesbeweging bij het realiseren van een Cultuur van Vrede en op het leiderschap dat daarvoor nodig is.

Inleidingen van Jan Schaake, Anke Kooke en David Adams. Adams is destijds bij UNESCO de initiator geweest van het con-

cept 'Cultuur van Vrede'. Op dit moment is hij belast met het opstellen van een tussenbalans van het VN Decennium voor een Cultuur van Vrede en Gewelddoelbaarheid voor de Kinderen van de Wereld.

Een dag later vindt een seminar op uitnodigend plaats over de Cultuur van Vrede. Dit seminar staat tevens in het teken van het afscheid van Anke Kooke als directeur van het Nederlands Expertisecentrum Alternatieven voor Geweld (NEAG).

Meer informatie: info@neag.nl, 020-6705295 of 06-55566205

## Zaterdag 18 juni

Algemene Ledenvergadering van Kerk en Vrede, aansluitend Samenwijzerdag 2005 (zie achterpagina)  
Aanmelding via het secretariaat van 'Kerk en Vrede'.

## Zondag 26 juni

Bijeenkomst Giordano Bruno Gemeente op stil te staan bij het overlijden van Karl Derksen. Jan Ernst heeft uit de enorm grote papieren nalatenschap, een overzicht gemaakt van de persoon en het werk van deze dominicaan en dat gebundeld in het boek 'Geleefde theologie'. Dat boek zal op deze ontmoetingsdag worden gepresenteerd. Meer informatie in de volgende VredesSpiraal.

# Colofon

*Vredesspiraal is het kwartaalblad van de Vereniging Kerk en Vrede.*

## Redactie

Mark Akkerman (eindredactie), Jan Anne Bos, Hèleen Broekema, Willie Gardien, Leen van den Herik, Yosé Hóhne-Sparborth, Piet Vliegthart

Aan dit nummer werkten verder mee: Sjon Donkers (Overcome), Werkgroep

Kerken van Kerk en Vrede (Overcome), Bram Grandia, Henk Lensink, Herman Noordegraaf, Jan Schaake

## Redactie- en administratieadres

Vredesspiraal, Postbus 1528, 3500 BM, Utrecht  
Telefoon: 030-2316666, fax: 030-2714759  
Email: vredesspiraal@kerkenvrede.nl

## Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid. Het alom heersende geloof in ge-

weld - ook binnen de kerken nog niet overwonnen - moet weerlegd en ontzenuwd worden. Elke poging tot (christelijke) rechtvaardiging van militair geweld en van voorbereiding daartoe verhindert de dienst der verzoening waartoe kerken en christenen geroepen zijn.  
Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meldt u dan aan als lid of donateur.

Leden betalen tenminste € 36,50 per jaar (inclusief een abonnement op Vredesspiraal en een aantal keer per jaar een ledenbrief).  
Kerk en Vrede, Obrechtstraat 43; Postbus 1528, 3500 BM Utrecht; telefoon: 030-

2316666; fax: 030-2714759;  
Email: secretariaat@kerkenvrede.nl; www.kerkenvrede.nl

## Abonnement

Leden van Kerk en Vrede ontvangen Vredesspiraal gratis.  
Een abonnement op het blad kost € 15 per jaar.  
giro 435382

## Lay-out en druk

Narratio, Gorinchem

ISSN-nummer: 1574-2725

# Bertha von Suttner

## en vele vrouwen ervoor en erna

Herman Noordegraaf

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat Bertha von Suttner als eerste vrouw de Nobelprijs voor de Vrede ontving. Zij was één van de belangrijkste vredesactivisten uit de tweede helft van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw. Geboren in 1843 maakte deze in het milieu van verarmde adel opgegroeide dame in 1887 kennis met de vredesbeweging. Von Suttner werd daarbij zo geraakt door de vragen van oorlog en vrede dat zij zich tot haar overlijden in 1914 met grote inzet wijdde aan de vredesbeweging. De na de Napoleontische oorlogen ontstane vredesbeweging groeide tegen veel weerstand in uit tot een nieuwe sociale beweging. De in militaristische geest opgevoede aristocratische dame, die pacifiste werd, leverde hieraan een belangrijke bijdrage. Grote bekendheid verwierf zij met haar roman *Die Wälfen nieder!*, die in 1889 verscheen en die, in 27 talen vertaald (ook in het Nederlands) één van de meest verkochte boeken uit de negentiende eeuw zou worden. Er ging een ongekend bewustmakende werking vanuit. Met haar realistische schilderijen van het oorlogsgebeuren, gebaseerd op grondig onderzoek, veegde zij alle oorlogsromantiek en heldendom van tafel door het onnoemelijke lijden in de slachtingen te laten zien: van de getroffen zelf, maar ook van de vrouwen en kinderen. De roman bevat het verhaal van een vrouw van wie de eerste man in de oorlog tussen Oostenrijk en Italië in 1859 in de veldslag bij Solferino stierf en van wie de tweede man de oorlogen tussen Oostenrijk en Pruisen tegen



Wangari Maathai

Denemarken (1864), tussen Oostenrijk en Pruisen (1866) en tussen Duitsland en Frankrijk (1870/1871) meemaakte. In deze laatste oorlog vond hij zijn einde toen een Franse nationalist hem doodschoot.

### Nobelprijs

Zij was het die haar vriend Alfred Nobel aanzette tot de instelling van de Nobelprijs voor de Vrede, die in 1901 voor het eerst werd toegekend en wel aan Henri Dunant, de man die onder de indruk van de slag bij Solferino het initiatief genomen had tot de oprichting van het Rode Kruis. De toekenning van de Nobelprijs voor de Vrede nu honderd jaar geleden aan Bertha von Suttner is

aanleiding tot een reeks van activiteiten, die erop gericht zijn om het werk van Von Suttner te herdenken, maar vooral om dat waar het haar om ging opnieuw in zijn betekenis voor het heden naar voren te brengen. Overigens is haar beeltenis te zien op het Oostenrijkse twee Euro-muntstuk, maar onderzoek wijst uit dat slechts iets meer dan de helft van de Oostenrijkers zich dit bewust is en dat slechts ruim een kwart weet dat zij actief was op het terrein van oorlog en vrede. Het Oostenrijkse Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft een tentoonstelling over haar leven en werk laten maken. De opening daarvan zal plaatsvinden tijdens een groot symposium over 'Friede

– Fortschritt – Frauen', dat van 27 tot 29 mei 2005 gehouden wordt in Eggenburg, vlak bij Slot Harmannsdorf, waar Von Suttner lang gewoond heeft.

Deze reizende tentoonstelling zal in een groot aantal landen te zien zijn en mogelijk in december ook in Den Haag. Er bestaan voornemens om de tentoonstelling het begin te laten zijn van een permanent Bertha von Suttner vredesmuseum in Wenen.

In het verleden hiervan hebben de Oostenrijkse Quakers en de Konfliktkulturverein de herdenking aangegrepen om een uitgebreid project te ontwikkelen over 'Imagine peace', dat zich richt op jongeren.

### 1000 vrouwen

In de ruim honderd jaar dat de Nobelprijs voor de Vrede bestaat, is deze tachtig keer aan mannen toegekend, twintig keer aan organisaties en twaalf keer aan vrouwen (vorig jaar nog aan de Keniaanse Wangari Maathai). Dit terwijl vele vrouwen aan de basis op alle mogelijke manieren actief zijn in het oplossen van conflicten en het bestrijden van onrecht, discriminatie, onderdrukking en geweld, kortom in het werken aan vrede. Om dit alles zichtbaar te maken is het project '1000 vrouwen voor de Nobelprijs voor de Vrede 2005' gestart. Behalve dat dit een eerbetoon is aan de talloze vrouwen die zich vaak in moeilijke omstandigheden inzetten, gaat het er ook om de uitstraling en doorwerking van hun werk te versterken. Het getal '1000' is symbolisch en staat voor de inzet van miljoenen vrouwen. Zwitserse vredesorganisaties namen in 2003 het initiatief. De voorzitter van de 'Association 1000 Women for the Nobel Peace Prize 2005' is Ruth Gaby Vermot-Mangold, lid van het Zwitserse parlement en van de Raad voor Europa. In 2004 is over de gehele wereld gezocht naar te nomineren kandidaten: vrouwen die actief zijn op het terrein van mensenrechten en rechtvaardigheid, van de basisbehoeften, genderspecifiek geweld en discriminatie en van oorlog en gewapende conflicten. Dat leidde tot een

voordracht van meer dan 2000 kandidaten uit 150 landen. Het internationale projectteam selecteerde hier 1000 kandidaten uit. De meesten van hen zijn aan de basis werkzaam. Hun levensgeschiedenissen zullen via publieke bijeenkomsten, publicaties en internet verdere bekendheid krijgen. Dit hele proces alleen al heeft geleid tot de opbouw van netwerken en de uitwisseling van kennis en ervaringen en heeft materiaal opgeleverd dat zich leent voor wetenschappelijke bestudering van de gebruikte methoden en strategieën.

In 2005 zal in Oslo de Nobelprijs voor de Vrede uitgereikt worden. Of zij al dan niet de prijs krijgen, de 1000 vrouwen zullen daar aanwezig zijn en op een tentoonstelling en in een boek zullen hun strategieën en netwerken gepresenteerd worden.



Informatie over tentoonstelling, symposium en andere activiteiten is te vinden op: [www.berthavon-suttner2005.info](http://www.berthavon-suttner2005.info).

Informatie over 1000 vrouwen: [www.1000peacewomen.org](http://www.1000peacewomen.org)

IFOR heeft samen met het International Peace Bureau een brochure uitgebracht over Bertha von Suttner. Exemplaren zijn te bestellen bij IFOR (072-5123014 of [office@ifor.org](mailto:office@ifor.org)). Op 18 april vindt in het Vredespaleis in Den Haag een door de Oostenrijkse, Zweedse en Noorse ambassades georganiseerd symposium over Bertha von Suttner plaats.



Alfred Nobel

Beatrice de Graaf, *Over de Muur*, 416 blz. Uitg: Boom, 2004. isbn 90 850 6024 9 € 29,50 Bestelbaar bij [www.kerkboek.nl](http://www.kerkboek.nl)

In november verscheen "Over de muur", een proefschrift van een historica die jarenlang onderzoek heeft gedaan in de archieven van de Oostduitse geheime dienst, de Stasi, naar Stasi-bemoeienissen met de Westerse, met name kerkelijke, vredesbeweging. In tegenstelling tot het vooroordeel van rechts Nederland dat het IKV en alles wat daaromheen zat door de Stasi gefinancierd werd, komt De Graaf tot de conclusie dat IKV-functionarissen en de IKV-strategie in de jaren 80 juist door de Stasi en het communistische regime werden gevreesd.

De weergave van de in die tijd fel gevoerde discussies over de strategie werd door de Stasi nauwlettend gevolgd en in de archiefstukken wordt meer dan eens goed- of afkeuring uitgesproken over het optreden van bepaalde deelnemers in die discussie, waaronder een aantal (nog steeds actieve) Kerk en Vrede-leden.

Het proefschrift zou interessant zijn geweest, als deze, door de staatsveiligheid van de DDR bepaalde, interpretatie van de discussie binnen de Nederlandse kerkelijke vredesbeweging door de auteur was geconfronteerd met analyses en interpretaties die de verschillende deelnemers aan die discussie of andere waarnemers daarvan hadden.

De onderzoekster pretendeert echter dat zij op basis van het Stasi-archief de geschiedenis heeft geschreven van "De DDR, de Nederlandse kerken en de vredesbeweging". Een gemiste historische kans. In die zin is de vermenging van feiten, suggesties en oordelen en het selectief en slordig citeren uit andere bronnen om die oordelen te ondersteunen, meer een schoonheidsfout. Veel ernstiger is, dat in het proefschrift geen enkele reflectie plaatsvindt op de wijze waarop Stasi-medewerkers moesten werken om zich binnen deze organisatie te kunnen handhaven en op de betrouwbaarheid van de door hen weergegeven informatie als belangrijkste bron voor de interpretatie van historische ontwikkelingen.

